

„Nem hittem, hogy Kun Béla életrajzát rendesen meg lehet írni”

Hajdu Tibor a pályájáról és az 1918–1919-es forradalmak történetének kutatásáról

Nemrég töltötte be 90. életévét Hajdu Tibor,¹ az 1918–1919-es forradalmak kutatója, a Tanácsköztársaság történetét bemutató, mindmáig egyetlen, 1969-ben megjelent nagymonográfia és a korszakról szóló számos munka szerzője, források közreadója, Károlyi Mihály biográfusa. A pályájáról, a kommunikáció történetéről és problémáiról Csunderlik Péter kérdezte Hajdu Tibort, akinek szerzőtársa lehetett a *Kérdések és válaszok 1918–1919-ről* című 2018-ban megjelent kiadványban.

A Tanácsköztársaság historiográfiájának jelentős részét átfedi közel hetvenéves kutatói pályád. Hogyan lettél történész, és miért kezdted foglalkozni az 1918–1919-es forradalmak történetével?

Véletlenül. Egy elég viharos időszakban kötöttem ki a történettudománynál, korábban levéltáros voltam, és arra a hivatásra szintén nem készültem. Ideiglenes munkára alkalmaztak az akkori Magyar Munkásmozgalmi Intézetben: 1948 végén az ÁVO még jó kapcsolatban volt a megfelelő USA-szervekkel, így sikerült hazamenteni a BM VII. főosztályának a nyilasok által Nyugatra hurcolt bizalmas iratait. Az anyag borzalmas állapotban volt, az ÁVO nem tudott eligazodni rajta, így a Munkásmozgalmi Intézet vállalta, hogy rendezi és szétosztja téma szerint saját maga, az ÁVO és az Országos Levéltár között. Borzasztó szakszerűtlenül, hiszen így vétettek az iratok az eredet szerinti rendezésének elve ellen. Mikor a munka pár hónap után befejeződött, néhány erre a feladatra ideiglenesen alkalmazott fiatallal együtt megkérdeztek, akarok-e a Magyar Munkásmozgalmi Intézet Archivumának rendes munkatársa lenni. Akartam, mivel már az első munkanap után tudtam, hogy semmi mást nem szeretnék csinálni, úgyhogy utána harminchat éves

¹ A fényképet készítette: Pavel Bogolepov (*Népszava*).

koromig főállású levéltárosként dolgoztam az 1956 elején Párttörténeti Intézetté átnevezett intézetben, pár évig még az Archívumot is vezettem, csak a munkaidőmön kívül írogattam, és ha rajtam múlik, én a levéltárból mentem volna nyugdíjba. De nem így alakult. Már egy-két éve a Magyar Munkásmozgalmi Intézet levéltárában dolgoztam, amikor az intézet igazgatója, Réti László fölvetett egy megírni való témát, amelyben neki nem volt ideje elmerülni. Réti egy lelkes, de amatőr történész volt, aki szerette a történelmet, de csak mérsékelten értett hozzá. Később, amikor már ráért, mert igazgatóként megbukott, meg is jelentetett egy könyvet, amelyben a TAGYOB-anyagot tekintette át *Így látta az ellenség*² címmel.

Réti cikket szeretett volna íratni az 1918–1919-es tanácsokról, én pedig levéltárosként egy hét gondolkozási időt kértem, hogy átnézzem az anyagot. Miután ez megtörtént, jeleztem neki, hogy ez annyira ágas-bogas téma, hogy egy egész könyvben kéne feldolgozni. Így is lett, noha sokáig tartott, amíg elkészült a *Tanácsok Magyarországon, 1918–1919*³ című munkám, mert közben mindenfélék történtek velem is, és az országgal is. A könyv viszontagságok után jelent meg 1958-ban, aztán ez a téma rám ragadt, mivel sok szakértője nem volt a Tanácsköztársaságnak.

A könyvedben feldolgozott forrásokat, az 1918–1919-es tanácsok anyagait mind a Munkásmozgalmi Intézet levéltárában őrizték akkoriban?

Nem mind, csak a nagy részét, mert ezeket eléggé el nem ítéhető módon összegyűjtöttük más levéltárakból, más anyagokkal együtt – hogy majd azokat 1956 után visszaadjuk a korábbi őrzőhelyeiknek –, de kutattam én máshol is. A Hadtörténeti Levéltárban, az Országos Levéltárban – a TAGYOB-anyagot eredetileg ott őrizték –, aztán néhány évet dolgoztam a Levéltárak Országos Központjában vidéki referensként. Jártam a megyei levéltárakat, és ha elmentem egyet ellenőrizni, akkor mindig megragadtam az alkalmat, hogy utána ott maradjak egy-két napra és átnéztem az anyagukat. Így aztán elég sok helyről – Kecskemétről, Szegedről – szedtem össze a forrásokat.

A Munkásmozgalmi Intézet mikortól kezdett valódi szakmai intézményként működni? Az akkor az Országos Levéltár levéltárosaként dolgozó Szabad György az Aradtól az országgyűlésig⁴ címmel publikált visszaemlékezéseiben nagyon rossz véleménnyel volt az 1950-es évek elején a Munkásmozgalmi Intézet levéltárában uralkodó áldatlan állapotokról.

Olvastam én is. Amit Szabad elmondott, kicsit rosszindulatú, de lényegében igaz. Nem áldatlan, hanem lehetetlen állapotok voltak. A Munkásmozgalmi Intézet improvizált intézet volt, érdekes módon jött létre. A moszkvai Marx-Engels-Lenin Intézet utánzatának szánták, de végül nem az lett. A moszkvai intézetben egyrészt párttörténettel foglalkoztak, másrészt a „marxizmus klasszikusainak” – ahogy akkor nevezték ezeket a műveket – kiadásával. Eredetileg ezt tervezték itt is, de aztán különböző megfontolásokból az utóbbi feladatot átadták a párt

² RÉTI, 1969.

³ HAJDU, 1958.

⁴ SZABAD, 2017.

könyvkiadójának, amit akkor Szikrának hívtak – 1956 után Kossuth Kiadó lett –, így a Munkásmozgalmi Intézet végül csak a történelemmel foglalkozott, anyaggyűjtés mellett. A magyarországi intézet helyzetét a pártegyesülés is bonyolította: 1948-ban egyesült a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt, a Magyar Dolgozók Pártjaként. Az egyesülést úgy két éven át komolyan is vették, így a Munkásmozgalmi Intézetet is a kommunisták és a szociáldemokraták közös intézeteként hozták létre 1948 novemberében. A munkatársak egy részét is a szociáldemokrata pártból vették át, de ők aztán nem mind maradtak, nem is volt sok befolyásuk. Az intézet fokozatosan elvesztette szociáldemokrata jellegét, és amikor 1956 elején átnevezték Párttörténeti Intézetre, már nem is volt kérdés, hogy melyik párttól van szó.

Kezdetben nem sokat dolgozhattam a Munkásmozgalmi Intézet levéltárában, mert aztán rövid időre a tudományos osztályra kerültem, majd csakhamar távoznom kellett az intézetből: a bátyámat letartóztatták, és ezért nem maradhattam ott, hiába akartak Rétiék megtartani. Elintézték, hogy az Országos Levéltárba kerüljek. Ennek először nem örültem, de végül nagyon jól jártam, mivel nagyon sokat tanultam – a levéltárnak ugyanis kiváló munkatársai voltak. De, amikor a bátyámat kiengedték a börtönből, rögtön szóltak, hogy visszavárnak az intézetbe. Életem egyik nagy dilemmája elé kerültem, és a mai napig nem tudom megmondani, jól tettem-e, hogy visszamentem a Munkásmozgalmi Intézetbe. Az Országos Levéltárban meg is sértődtek, de a kutatási témám akkor már a Munkásmozgalmi Intézethez kötött. Már 1951-től a *Tanácsok Magyarországon* című könyvemem dolgoztam, érvényes szerződéselem volt a Szikra Kiadóval, és Rétiék támogattak. Az intézetbe 1954-ben kerültem vissza, és ott is maradtam, amíg 1975 februárjában át nem mentem a Történettudományi Intézetbe – már 1966-ban szerettem volna, de nem engedtek el.

A Munkásmozgalmi – majd Párttörténeti – Intézetben mennyire lehetett szabadon dolgozni?

Mit jelent a „szabad”?

Például a különböző igazgatók mennyire szóltak bele a munkádba? 1956 után végül Vass Henrik lett az intézet vezetője, ő a 2003-ban megjelent visszaemlékezése, az Egy életút a XX. században⁵ című interjúkötete alapján kifejezetten kedves embernek tűnik, bár nyilván a legjobb arcát mutatta benne.

Rétihez hasonlóan Vass Henrik sem volt történész, bár a sok idő alatt, amíg ott ült az intézetben igazgatóként, akár meg is tanulhatta volna a történelmet. Réti László vezetése alatt el kellett fogadni négy-öt dogmát, amelyeket nem lehetett megcáfolni a Tanácsköztársasággal foglalkozva, például, hogy Szamuely nem lehetett öngyilkos – Kun Béláné visszaemlékezésének 1966-os megjelenéséig ez volt a hivatalos álláspont –, hogy Stromfeld Aurél belépett a kommunista pártba, vagy hogy Latinca Sándor kommunista volt, hiszen egy ilyen kiváló mártír nem is lehetett más, noha persze nem volt az. Vass Rétihez képest nemcsak kedvesebb, de nyitottabb ember

⁵ VASS, 2003.

is volt, ám valójában nem ő vezette az intézetet, hanem Nemes Dezső. Vass Henrik 1961-es kinevezésétől lényegében Nemes Dezső volt az intézet tényleges igazgatója, csak hát neki komolyabb politikai ambíciói voltak, ezért nem akart megelégedni a Párttörténeti Intézettel. Vass Henrik visszaemlékezésében sok az elhallgatás, önfényezés. Ő mindenáron bizonyítani akarta, hogy az illegális KP tagja volt, ami így túlzás, viszont elhallgatta, hogy fiatalon cionista (somér) szervező volt. Ezt kiderítették, mikor a Pártfőiskola hallgatója volt, és büntetésül alacsonyabb beosztásba helyezték a Szikra kiadóhoz. Mikor Nemes a Szikra igazgatója lett, felkarolta Vasst, ő intézte, hogy a Párttörténeti igazgatója legyen, az ő elvi irányításával. Nem igaz, hogy Vasst Borsányi Kun Béla-könyve miatt nyugdíjazták, őt ezért senki sem tette felelőssé. Nemes akármikor a nála egyébként majd évtizeddel fiatalabb Vass helyére ülhetett volna, és amikor megszűnt vezető politikus lenni, ezt meg is tette.

A Párttörténeti Intézet munkatársai közül hányan voltak azok, akik tényleges szakmai munkát végeztek, és mennyien azok a pártmunkások, korábbi mozgalmárok, magyarországi illegális kommunisták vagy éppen a Szovjetunióból visszatért 1919-esek, akik múltjuk elismeréseképpen kaptak egy nyugodt „kutatói” állást?

Elég vegyes társaság volt. Voltak régi kommunisták, olyanok is, akik itthon működtek az illegális mozgalomban, mint Réti László, és olyanok is, akik a Szovjetunióból jöttek haza, de az utóbbiak nem voltak olyan sokan. Aztán akadtak egyetemet végzett fiatalok, akik vagy itt, vagy a Szovjetunióban szerezték a diplomájukat az 1950-es években, és aztán az intézetbe irányították őket. Azonkívül még volt pár szociáldemokrata is. Egy ideig, 1951-ig még Réti helyettese is egy szociáldemokrata, Vágvölgyi Tibor volt. Vágvölgyi tulajdonképpen képzett, intelligens ember volt, annyira, hogy meg is értette, jobb neki, ha nem szól bele semmibe. Aztán ki is tették az intézetből, de puhára esett, mert egy könyvkiadónak lett az igazgatója. Az intézetben dolgoztak egészen kiválóan képzett emberek is, mint például Siklós András, aki művelt volt, de egyáltalán nem kellemes személyiség, nem mintha ez utóbbi követelmény lenne ahhoz, hogy valaki történész lehessen. Siklós ellenezte a Rákosi-korszak történelemhamisításait. Nem nyíltan, de mivel tudott írni, ám mégsem tette 1956-ig, mindenki tudta, hogy valójában mit gondol az időszak történettudományáról. Siklós egyszerre vezette a levéltárat és a múzeumot. Utóbbi borzasztóan fontos volt Rákosiéknak. Ennek persze nem örültek a múzeum munkatársai, hiszen annak, amit Rákosiék akartak látni a múzeumban, semmi köze nem volt a tudományhoz. Én sem örültem, amikor a munkám mellől elrángattak minket propagandakiállításokat rendezni.

És látogatták a múzeumot?

Főleg szervezeten, iskolások és katonák csoportos kirándulásokon, de nagyon kevesen tértek be csak úgy maguktól. Mikor először jártam külföldön, még csak néhány napra Jugoszláviában, elvittek minket Belgrádba, hogy megnézzük a partizánmúzeumot. Ott csodálkozva láttam, hogy azt mennyien látogatják, nyilván egykori partizánok, akik elvitték a kisfiukat. Ilyet Pesten nem igazán tapasztaltam. Nálunk nem volt népszerű a múzeum, mi is nagyon utáltuk, úgyhogy 1956-ban

az első dolgunk volt, hogy megszabaduljunk tőle. Az anyagot odaajándékoztuk a Nemzeti Múzeumnak, a múzeum pedig onnantól vagy oda tartozott, vagy önállóan működött Legújabbkori Történeti Múzeumként. Míg végül a Munkásmozgalmi Múzeum teljesen beolvadt a Nemzeti Múzeumba.

Az 1956-os forradalom nem veszélyeztette a Tanácsok Magyarországon 1918–1919-ben című könyved megjelenését? Hiszen a munkástanácsok 1956-os szerepe hirtelen kényessé tette a témát, újrakereztette a munkát.

Ettől nagyon is félttem, de szerencsére ez rajtam kívül senkinek nem jutott eszébe. Annyira félttem, hogy írtam is a könyvhöz egy rövid, tendenciózus előszót, amelyben azt hangsúlyoztam, hogy amiről írtam, az történelem, és az 1917–1919-es tanácsoknak semmi köze a maiakhoz. A korábbi Szikra, akkor már Kossuth kiadó szerkesztője azonban azt mondta, hogy semmi szükség az eligazító előszóra. Így az előszót elhagytuk, ezzel tehát nem volt probléma. Más miatt viszont igen: a könyvön elég sokat dolgoztam, és hogy ne tagadjam le a dolgok sötét oldalát, amikor írni kezdtem, még élt Sztálin. Én pedig a kötelező Sztálin- és Rákosi-idézetekkel alkalmazkodtam is a kor elvárásaihoz, és persze a szociáldemokratákat támadó 1950-es évekbeli szellemhez, amellyel részben nem értettem egyet, részben igen, részben nem volt önálló véleményem. 1955 végére elkészültem egy kézirattal, és ma már nagyon hálás vagyok, hogy abban a formájában nem jelent meg. 1956-ban volt is egy vitája a munkámnak, ugyanis előnye volt az intézetnek, hogy szinte minden kéziratot megvitattak, ami tíz oldalnál hosszabb volt. Alaposan megbíráltak az akkor már forradalmi hangulatban, főleg a könyv lektora, Kató István. Ő korábban sztálinista volt, a vidék parasztforradalmával foglalkozott, a forradalom idején aztán emigrált Kanadába. A korábban nagyon vonalas, minden sztálinista maszlagot bevevő Kató a XX. kongresszus után elszégyellte magát, és átcsapott az ellenkező végletbe. Kaptam tőle hideget-meleget, és végül nem ajánlotta megjelenésre a kéziratot. Én az ő összes tanácsát megfogadtam, azt az egyet kivéve, hogy ne jelentsem meg a munkát.

A kéziratot 1957-ben átdolgoztam, és sok változással ki is adták 1958-ban. Szerencsém lett, mert 1919-ről addig csak súlyos megkötésekkel lehetett írni, ráadásul a XX. kongresszus után a rehabilitált Kun Béla és a Tanácsköztársaság igen érdekes témává vált, de nem voltak szakértői, úgyhogy váratlanul az lettem. Miután a könyv megjelent, kaptam is egy felszólítást a Magyar Tudományos Akadémiától, hogy adjam be kandidátusi disszertációnak. Ez eszembe sem jutott volna, a feleségem meg is feddett, hogy nem szégyellem-e magam, hogy X., Y. vagy Z. előtt kandidátus leszek, ilyen fiatalon. Mire azt válaszoltam, hogy erről nem tehetek, legfeljebb majd igyekszem bizonyítani. Innentől kezdve az 1918–1919-es forradalmak első osztályú szakértőjének számítottam, beleestem a kutatási témába, mint légy a tejbe. A Párttörténeti Intézet munkatársaként kéznél volt az anyag, ismertem is, érdekelt is. Az 1918 előtti időszakkal is szívesen foglalkoztam volna, de az intézetben már kialakult egy csapat ennek a korszaknak a kutatására Erényi Tiborral, Vincze Edittel, Kende Jánossal, Mucsi Ferencsel, és ők nem kívánták, hogy közéjük telepedjek. 1919 utáni dolgokkal viszont semmiképpen se kívántam foglalkozni, mivel tudtam, hogy nem igaz, amit a párttörténetírás a Horthy-korszakról és a munkásmozgalom

akkori helyzetéről állít. Levéltárosként jól ismertem a kommunista párt iratanyagát, és kezdettől fogva úgy gondoltam, Isten őrizzen attól, hogy én kutatni kezdjem ezt az időszakot, mert semmi jó nem származhat belőle. Tudtam, hogyha írok valamit a párt Horthy-kori történetéről, az biztos nem jelenhet meg, *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* című sorozat is véget ért 1919-cel. A kommunista párt története a mai napig nincs rendesen megírva. Jelentek meg különböző színvonalú munkák, de a rendes feldolgozás elképzelhetetlen volt Kádár János és Nemes Dezső uralma alatt. Bár utóbbi nagyon is tisztában volt az igazsággal.

Erről írta Esterházy Péter, hogy „kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot”.

Érdekes, amikor fiatal kutatóként Moszkvában jártam, épp az ellenkezőjét hallottam Varga Jenőtől, aki nagyon kedvesen fogadott engem, és egykori 1919-es népbiztosként válaszolgatott is a kérdéseimre, bár utóbbit már nem nagy kedvvel tette, majd a következőt mondta: „*Mondja, fiatalember, miért akar maga mindent tudni? Minél többet tud, annál nehezebb lesz hazudni.*” Ez is egy vélemény.

Rajta kívül kik számítottak még Tanácsköztársaság-kutatónak ebben az időszakban?

A hadtörténész Liptai Ervin például vagy Siklós András, aki értett a témához, de nehézkes ember volt. És aztán ott volt Győrffy Sándor, az egykori népi kollégium-szervező, aki nagyon tehetséges volt, a legjobb lehetett volna. Ő szerkesztette *A Rákosi-per*⁶ című 1950-es dokumentumkötetet, amelynek azonban a valódi perhez nem sok köze volt. Engem mint húszéves fiatal felhasználtak összeolvasni a gépelt anyagokat, tehát tudom, hogy készült ez a kötet... Győrffy karriert akart csinálni, és elvállalta, hogy ír egy könyvet arról, hogy milyen szerepet játszott az amerikai imperializmus a Tanácsköztársaság megfojtásában. Az amerikai imperializmusnak természetesen semmilyen szerepe nem volt a proletárdiktatúra bukásában, de az akkori körülmények között ez nem zavart senkit. Szegény Győrffy éppen befejezte a kéziratot, amikor Sztálin meghalt, úgyhogy a kézirat vitáján már mindennek elmondták. Aztán az 1956-os forradalom is lesújtó hatással volt Győrffyre, mert igazi nékoszosként ő ide is tartozott, meg oda is, nem tudott választani Nagy Imre és Kádár János között, és ezért a forradalom után minden komoly tevékenységgel felhagyott. Áthelyezték az Országos Levéltárba is, mivel 1956-ban tagja volt a Petőfi Kör vezetőségének. Márpedig erről egy Párttörténeti Intézet-munkatárs esetében szó sem lehetett.

És L. Nagy Zsuzsa, aki Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon: 1919⁷ címmel írt egy munkát, ami szintlépést jelentett az 1950-es évek irodalmához képest?

Azért nem annyira. Ha megnézed azt a munkát, abban sok minden van, aminek nem kéne benne lennie. Én L. Nagy Zsuzsának, akivel nagyon jóban voltam

⁶ GYÖRFFY (SZERK.), 1950.

⁷ L. NAGY, 1961.

különben, azt ajánlottam, hogy ne jelentesse meg a könyvet, ő viszont úgy járt el velem, mint én Kató Istvánnal. Minden tanácsom megfogadta, ezt az egyet kivéve. A könyvét átdolgozta, de azért ez nem áll azon a színvonalon, mint a későbbi munkái. Az első komoly munkája neki csak 1965-ben jelent meg *A párizsi békekonferencia és Magyarország*⁸ címmel.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai *Tanácsköztársasággal foglalkozó, 1959-ben megjelent hatodik, duplakötetéről*⁹ mesélnél valamit? *Hiszen te tagja voltál a szerkesztőségnek. Mit közölhettek benne, és mit nem?*

Informális vezetője voltam a kötetet szerkesztő munkaközösségnek, hivatalosan nem neveztek ki főszerkesztőnek, de a többiek elfogadták a javaslataim. Ahhoz a megoldáshoz folyamodtunk, hogy elsősorban azokat a dokumentumokat közöltük, amelyeket semmi esetre sem hagyhattunk volna ki: részleteket a Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyveiből, rendeleteiből, hadijelentéseiből, és amikor ezeket legépelgettük, már olyan sok hely nem is maradt. Tehát nem állítanám, hogy ez a dokumentumválogatás átfogja a Tanácsköztársaság történetét, de ez egy forráskiadványnál nem is egészen lehetséges. Sok kérdéssel nem foglalkozott a válogatásunk, de ez nem is azért készült, hogy kérdésekkel foglalkozzon, hanem azért, hogy alapvető dokumentumokat közöljön. Hasonló igényű vállalkozásra nem is történt kísérlet a Horthy-kori munkásmozgalom dokumentumaival kapcsolatban, csak egy csenevész kötetsorozat jelent meg, amely a legalapvetőbb hivatalos dokumentumokat publikálta.

*A Tanácsok Magyarországon 1918–1919-ben című kötet lett akkor a kandidátusi disszertációd, és az 1918-as polgári demokratikus forradalomról írt 1968-as nagymonográfiád*¹⁰ az akadémiai doktori disszertációd.

Igen, és szintén úgy lett az, hogy felszólítottak, nyújtsam be a könyvem akadémiai doktori disszertációként. Az őszirózsás forradalomról és a Károlyi-korszakról szóló könyvön azután kezdtem dolgozni, hogy levéltárosként 1966-ban felajánlották, szenteljem magam egészen a tudományos munkának. Ezt az ajánlatot némi tűnődés után elfogadtam. Jól jártam, mert 1968–1969-ben megírtam ezt a két vastag könyvet az 1918–1919-es forradalmakról, és ezeknek sikere volt jobb híján.

*De már 1963-ban megjelent egy rövid könyved a Kossuth Kiadónál Az őszirózsás forradalom*¹¹ címmel a forradalom napjairól. Ez a könyv miként született?

A Rákosi-érában az őszirózsás forradalmat és vezetőit csak leszólni, gyalázni volt szabad. 1956 után tehát felmerült az igény a forradalomtörténet megírására. A kezdeményező Mód Aladár volt, aki a *Valóságban* jelentette meg 1958 őszén *Magyar*

⁸ L. NAGY, 1965.

⁹ GÁBOR-HAJDU-SZABÓ (SZERK.), 1959; GÁBOR-HAJDU-SZABÓ (SZERK.), 1960.

¹⁰ HAJDU, 1968.

¹¹ HAJDU, 1963.

prológ című, az őszirózsás forradalmat rehabilitáló cikkét. De megfelelő könyv még évekig nem készült, ezért szerződött velem a Kossuth Kiadó *Az őszirózsás forradalomra*.

Az 1918 forradalmak történetét feldolgozó két nagymonográfiád közül melyik munka volt a szívügyed?

Az igazság, hogy a Tanácsköztársaság-könyvet tulajdonképpen én meg sem akartam írni, mert akkor már hosszú ideje a polgári demokratikus forradalommal foglalkoztam, mivel azt gondoltam, hogy a Károlyi-korszakról már nagyjából el lehet mondani az igazat. Eszembe sem jutott, hogy egy olyan kényes témáról írjak nagymonográfiát, mint a Tanácsköztársaság, ám épp akkorra esett az 50. évforduló. Az az 1940-es évek végétől a levegőben lógott, hogy meg kell írni a Tanácsköztársaság történetét, de hát egy ennyire fontos feladatot egy vezető történésznek kellett volna vállalnia, amilyen én szerencsére nem voltam. Végül Andics és Mód nem vállalták, azzal pedig, hogy 1956 után Réti megszűnt vezető történész lenni, az intézet éléről is leváltották, az igény is eltűnt, hogy ő bármit is írjon. Andics Erzsébet egyébként írt egy Tanácsköztársaság-történetet, még a sztálini Szovjetunióban kandidátusi disszertációként, oroszul, de soha nem lépett fel azzal az igénnyel, hogy ez magyarul is megjelenjen, és sosem dicsekedett vele. Képzem, mik lehettek benne. Miután a vezető történészek nem vállalták a kommüntörténet megírását, megkeresett engem Nemes Dezső 1968-ban, vagyis már elég későn, és arra kért, hogy tegyem félre a polgári demokratikus forradalom történetét, és kezdjek el dolgozni egy Tanácsköztársaság-könyvön, mert botrány lesz, ha nem jelenik meg semmi.

Korábban neked is született egy kisebb könyved, igaz, csak az 1919. március 21-i nap történetéről, amely Március huszonegyediké¹² címmel jelent meg először 1959-ben az Akadémiai Kiadónál, majd a Kossuth Kiadó Népszerű történelem sorozatában is kiadták 1979-ben.

Igen, de ez tényleg csak néhány nap történetével foglalkozott, és ez nem is pártutasításra született. A Magyar Tudományos Akadémiának létezett egy sorozata *Értekezések a történeti tudományok köréből* címen, amelynek ekkor Barta István volt a szerkesztője. Ő az 1848–1849-es szabadságharc kutatójaként távont állt a Tanácsköztársaságtól, de megmondhatták neki, hogy illene valamit az 1918–1919-es forradalmakról is szerepeltetni a sorozatban. Engem ajánlottak, mivel úgymond még velem járhat legkevésbé rosszul, úgyhogy Barta István fölkért, én pedig megírtam ezt a könyvet. Barta láthatóan megkönnyebbült, miután elolvasta a kéziratot. Nagyobb baromságra számíthatott, mert amikor megkérdeztem tőle, hogy van-e megjegyzése, javaslata, nem volt kifogása. Voltak tehát már kisebb könyveim a Tanácsköztársaságról, mikor Nemes Dezső rám támadt az igényével a maga elég erőszakos módján, hogy gyorsan írjak egy nagy Tanácsköztársaság-történetet. Én ellenkeztem, mert biztos voltam benne, hogy hiába hagyom félbe az 1918-as könyvet, a gondolataim még úgyis körülötte fognak forogni, így a vége az lesz, hogy

¹² HAJDU, 1959; HAJDU, 1979.

egyik munka se készül el. Ezért csak úgy vállaltam el, ha még gyorsan befejezhetem a Károlyi-korszakról szóló könyvet, mielőtt nekiállok a másiknak. Végül csak tíz hónapom maradt erre a vastag Tanácsköztársaság-könyvre. Ez rossz is volt, de jó is: mert így arra már nem maradt idő, hogy a kéziratot megvitassák, vagy hogy belebeszéljen egy szerkesztőbizottság. Vass Henrik ugyan látta a kéziratot, és voltak különböző javaslatai is, amelyeket azonban figyelmen kívül hagytam. Így erről a könyvről elmondható, hogy csak én vagyok felelős érte, azt írtam, amit gondoltam, helyesebben, amiről azt gondoltam, hogy meg lehet írni.

Eléggé abszurd, hogy pont az 50. évfordulóra készült reprezentatív Tanácsköztársaság-könyv nem ment végig azon a nagyon szigorú ideológiai-párttörténeti szűrőn, amelyen egy kisebb tanulmányok is át kellett mennie a Párttörténeti Intézetben.

Erre számítottam is a kevés rendelkezésre álló idő miatt. Vitatkozásra és átdolgozásra nem volt lehetőség, az első fejezet már nyomdában volt, amikor én még az utolsó fejezetet írtam. Tudtam, hogy jól járok, ha nem beszélnek bele a munkámba. Rajtam kívül mindenki félt, hogy mi lesz a végeredmény, de végül meg voltak elégedve a könyvvel.

És te? A mai tudásoddal mennyiben másképp írnád meg?

Mielőtt belefogtam, Siklós András azt mondta nekem, hogy nem lehet megírni ezt a könyvet. Én meg erre azt válaszoltam, hogy mindent meg lehet írni bizonyos szinten, bizonyos módon, és ha még tíz évet dolgozhatnék rajta, az igazi problémák akkor sem oldódnának meg. Mert hát nyilvánvaló volt például, hogy szó sem lehet arról, hogy írjak egy fejezetet a „zsidókérdésről”, a népbiztosok zsidó származásáról és a kommün alatti antiszemitizmusról. De azt megmondtam Nemes Dezsőnek, hogy megengedhetetlen lenne, hogy a könyvben szó se essen a közzsájon forgó dolgokról. Tehát ha nagyon röviden is, de azért mondani kell valamit erről. Mire Nemes Dezső dühösen azt válaszolta, hogy jó, de akkor ne csak Kun Béláról írjam meg, hogy zsidó volt, hanem Böhm Vilmosról is. Én elmondtam, amit el lehetett, de ma már biztosan másképp írnám meg. Például a szociáldemokraták szerepét máshogy mutatnám be, mert még ebben a könyvben is érződik az 1950-es évek szociáldemokrata-ellenes retorikája, bár már nem annyira, mint az 1958-as könyvemben. A Tanácsköztársaság történetének fő problémája a mai napig, mégpedig mindkét oldalon, hogy a kommunisták vannak megtéve a Tanácsköztársaság főszereplőjének, a szociáldemokratákat pedig csak mellékszereplőként, vagy egyenesen kerékkötőkként ábrázolják. Ami nem igaz: a szociáldemokratáknak semmivel se volt kisebb szerepe a Tanácsköztársaságban, mint a kommunistáknak. A terrorcsapatok megrendszabályozása és részben megszüntetése nekik köszönhető. Tehát egy „igazabb” Tanácsköztársaság-történetnek a helyükön kéne kezelni a szociáldemokratákat: a szerepük nem volt kisebb, mint a kommunistáké, és a Vix-jegyzék átadása mellett a proletárdiktatúra kikiáltásának másik oka az volt, hogy a szociáldemokrata vezetők tartani kezdték az áprilisa kitűzött választás eredményétől. Biztos volt ugyanis, hogy a hatalmuk majd csökken a választás után, márpedig az egy általános probléma, hogy a választójog

lelkes hívei nem mindig örülnek a választások eredményének. Kitért a hatalomféltség a szociáldemokratákon, és ennek legalább akkora jelentősége volt a proletárdiktatúra kikiáltásában, mint a Vix-jegyzéknek. Hogyan is tudták volna Kun Béla és a kommunisták csak maguk átvenni a hatalmat a Gyűjtőfogház celláiból? A szociáldemokraták kiegyeztek a kommunistákkal, akiktől nem tartottak, mert Kunfi Zsigmond is úgy gondolta, hogy ő sokkal okosabb, mint Kun Béla.

Régi vita, hogy puccsnak vagy forradalomnak nevezzük-e az 1919. március 21-én történeteket. Én azt hiszem, hogy egy olyan „puccs” volt, amelyet egy forradalmi helyzet – a budapesti munkásság erősödő kommunistaszimpatiája – tett lehetővé egy válsághelyzetben, úgyhogy nem indokolatlan forradalomról beszélni.

Sokat vitatkoztam erről Litván Györggyel, akivel nagyon jóban voltunk, de semmi-
ben nem értettünk egyet. Nekem az volt a véleményem, hogy a Tanácsköztársaság
egyenes folytatása volt, ha nem is az őszirózsás forradalomnak, de az 1919. febr-
ruár-márciusra kialakult állapotoknak. Szokatlan az a puccs, ahol szinte minden-
ki a helyén marad, kivéve Garami Ernőt. Míg Litván György szerint a proletár-
diktatúra kikiáltása fordulatot jelentett, és onnantól az ellenkezője történt, mint
ami a megelőző, polgári demokratikus időszakban. Persze azt ő se gondolta, hogy
a proletárdiktatúra kikiáltása puccs volt, mert ismerte a forrásokat. Mindenki ben-
ne volt, mindenki tudott róla, még Károlyi Mihály is, aki hagyta magát megbuktat-
ni. Egyrészt igaz, hogy őt becsapták – a lemondó nyilatkozatot nem ő fogalmazta
és nem írta alá –, másrészt ő hagyta magát becsapni. És aztán vállalta a kommünt,
még Ausztriában is képviselve a proletárdiktatúrát. Kun Bélának okos húzása volt,
hogy Károlyi Mihályt küldte ki Bécsbe Karl Rennerrel tárgyalni. Ezzel a disszidá-
lás lehetőségét is felajánlotta Károlynak, de ő hazatért. Ennek legalább akkora je-
lentősége van, mint annak, hogy őt 1919. március 21-én becsapták.

*Kun Béla személyiségét és politikusi képességeit miként írnád le? Azt hiszem, Leninék akár-
mennyi rubelt Magyarországra önthettek volna, ha a magyarországi bolsevikokat nem egy
olyan tehetséges szónok és kíméletlen politikus vezet, mint Kun Béla, akinek kiváló képes-
sége volt a hatalom megragadására. Az más kérdés, hogy mit tudott vele kezdeni.*

Kun Béla-életrajzot nem írtam, de sokat gondolkoztam a személyiségén. Vannak
tehetséges politikusok, és vannak tehetségtelenek. A fiatal Kun a jobb vidéki szo-
ciáldemokrata funkcionáriusok közé tartozott a világháború előtt, de nem ma-
gaslott ki. Ki tudja, mi lett volna belőle, de valószínűleg sose jutott volna abba
a pozícióba, amelybe végül került. Hadifogolyként Oroszországba kerülve szin-
te átitatta őt a forradalom szelleme, akárcsak Szamuely Tibort, majd hazajött,
és pontosan azt csinálta, amit az ő helyében Lenin is tett volna. Nagyon ügyes
volt 1919. július közepéig, ám akkor összeomlott, és elindította a románok elleni
tiszántúli offenzívát, ami nagy ostobaságnak bizonyult. Ha csak nem úgy fogjuk
föl, hogy így akart megszabadulni a bukásra álló proletárdiktatúra vezetésével
járó nyűgöktől. Emigránsként viszont annyira eltelt a Tanácsköztársaság nagy-
szerűségével, hogy kiadta azt a képtelen jelszót, hogy „Előre a második ma-
gyar Tanácsköztársaságért!”, amelyet a Komintern elfogadott. Ezzel a lehetetlen

célkitűzéssel nagymértékben tönkretette a kommunista pártot. 1919 után Kun Béla már inkább akadály volt.

És Szamuely Tiborról mit gondolsz? 1919 után egy horrorfiguraként festették meg, ma is ilyen színben mutatják, míg Lengyel József úgy ábrázolja a Prenn Ferenc hányatott életében,¹³ mint aki se nem jónak, se nem rossznak nem tartotta a terrort, egyszerűen csak szükségesnek.

Egy jó Szamuely-életrajz elkelve, amelynek megírásához egy bizonyos pszichológiai szakismeret is kellene. Az első világháború brutalizáló hatásának ismerete mellett, mert anélkül nem lehetne megérteni a Szamuely-jelenséget, ahogy Héjjas Iván történetét sem, hiszen ő se volt egy üvöltő vadállat, aztán mégis szörnyű dolgokat tett. Én azt mondanám Szamuelyról, hogy egy cinikus újságíró volt, akit elvárásolt az orosz forradalom, és teljesen más emberként érkezett haza. Az 1914 előtti újságíró ismerősei nem is ismertek rá. Ő azt akarta megvalósítani Magyarországon is, amit Szovjet-Oroszországban látott, csak Magyarországon ezt nem lehetett. Ezt Kun Béla tudta, Szamuely azonban nem vette figyelembe ezt, és azt szerette volna folytatni itthon, amit ott elkezdett. Először életében az orosz forradalom idején érezte azt, hogy valamiért meghalni is érdemes lehet, és annyira komolyan vette a forradalmárságát, hogy meg is mondta a házasságuk előtt Szilágyi Jolánnak, hogy ő nem fog sokáig élni. Sok mindenben nem értett egyet Kun Bélával, de teljesen elfogadta az ő vezető szerepét, soha nem próbálta fűrni őt. Amikor 1919 júliusában fiatal radikálisok, többek között Radó Sándor, puccsot szerveztek Kun Béla ellen, abban az összeesküvésben sem vett részt Szamuely. Ennek ellenére Kun nem szerette őt, hiába írt halála után nagyon szépeket róla a *Riadó*¹⁴ című Szamuely-válogatáskötet előszavában.

A nagy Kun Béla-életrajzot végül nem te, hanem Borsányi György¹⁵ írta meg. Mi volt ennek az oka? Akkor már Károlyi Mihály életrajzán¹⁶ dolgoztál, vagy nem is szeretted volna megírni a Kun Béla-monográfiát? Egyáltalán, érkezett-e hozzád ilyen megkeresés?

Nem, de én úgyis éreztem a Tanácsköztársaság-könyv megjelenése után, amit szerencsésen túléltem, hogy ezt a témát befejeztem, és ezért új témát kerestem. Nem hittem, hogy Kun Béla életrajzát rendesen meg lehet írni, és amikor kitört a botrány, mondtam is Borsányi Györgynek, hogy „*ha azt gondoltam volna, hogy meg lehet írni Kun Béla életrajzát, én már megírtam volna*”. Aztán ahogy kijött ez a számon, rögtön megbántam. Károlyi Mihály életének kutatásába először levéltárosként csöppentem bele, mert nekem kellett rábeszélni Károlyi Mihályné Andrássy Katinkát, hogy a Párttörténeti Intézetnek adja férje hagyatékát. A nagy részét oda is adta, nem az egészet, mert az az ő „szeszélyes grófnői” jellemével ellentétes lett volna, hogy valamit egészen csináljon, így az anyag kisebbik része az Országos Széchényi

¹³ LENGYEL, 1958.

¹⁴ SZAMUELY, 1933.

¹⁵ BORSÁNYI, 1974.

¹⁶ HAJDU, 1978.

Könyvtárba került. Akkor megismerkedtünk, sokat beszélgettünk, és hamarosan létre is jött az intézetben egy munkaközösség a Károlyi-levelezés kiadására, amelybe én is bekerültem, majd a vége az lett, hogy főleg csak Litván György és én dolgoztunk rajta. A Károlyi-levelezésnek azonban csak az első kötete jelenhetett meg a rendszerváltás előtt, köszönhetően annak, hogy a Károlyi-levelezés Jászi-levelezést is jelentett, és így sok volt benne a szovjetellenes darab.

A rendszerváltás előtt nem sokkal, 1989-ben jelent meg a Közép-Európa forradalma, 1917–1921¹⁷ című műved, amelyben összehasonlító perspektívából szemléled és vizsgálod az 1918–1919-es forradalmakat. Sajnos a rendszerváltás forgatagában kevés figyelem esett erre a fontos könyvre.

Biztos kevesen olvasták. A könyv úgy született, hogy a Magvető Kiadó *Gyorsuló idő* sorozatának szerkesztője, Miskolczy Ambrus jelezte, hogy írhatnék a sorozatba. Azzal csábított, hogy teljesen szabadon elmondhatom, amit akarok, én pedig ezt a könyvet írtam meg, amely arra próbált rámutatni, hogy a „forradalom” tágabb fogalom, mint a szociális forradalom, mert létezik nemzeti forradalom is. És tulajdonképpen az történt a világháború után Közép-Európában, hogy ahol a nemzeti forradalom sikeres volt, ott a szociális ellentétek háttérbe szorultak, ahol viszont a nemzeti forradalom sikertelen volt, vagyis nem sikerült stabilizálni a függetlenedő ország helyzetét, ott a szociális ellentétek kiéleződtek, mint Magyarországon 1918–1919-ben.

A Tanácsköztársaság történetében mit tartasz még kutatásra érdemesnek, és milyen megoldandó problémákat látsz?

Az 1918–1919-es forradalmaknak egy alapos szociográfiáját lenne érdemes megírni, nem csak általában értekezni arról, hogy voltak bal- és jobboldaliak, hanem megmondani azt, hogy kik is voltak ők, és hogy Magyarországon miért viselkedtek másként, mint mondjuk Ausztriában. Konkrétabban meg lehetne vizsgálni, hogy kik között volt hatása a kommunista pártnak, és ami nagyon fontos: sokkal jobban ki kéne emelni a háború hatását a forradalmárookra, az ellenforradalmárookra pedig végképp. Meg kell érteni azt, hogyha valaki átéli, hogy a legjobb barátját tőle másfél méterre szétépti a gránát, annak szemében az emberélet már nem lesz olyan nagy dolog. Aki pedig Szovjet-Oroszországot megjárta, az pláne olyanokat látott, hogy érzéketlenné vált. És akkor itt már az a kérdés, hogy miért nem került sor akkora vérengzésre az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiban, mint Finnországban. Hiába próbálják – politikai indíttatásra – még ma is azt bizonygatni, hogy a Tanácsköztársaságban valami borzasztó vörösteror volt. A Tanácsköztársaságnak kevesebb halottja volt, mint akár a rá következő ellenforradalomnak, akár az 1918. novemberi rendcsinálásnak.

Az interjút készítette: Csunderlik Péter

¹⁷ HAJDU, 1989.

Felhasznált irodalom és rövidítések

BORSÁNYI

1974 BORSÁNYI György: *Kun Béla*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974.

HAJDU

1958 HAJDU Tibor: *Tanácsok Magyarországon 1918–1919-ben*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1958.

1959 HAJDU Tibor: *Március huszonegyedike: adatok a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának történetéhez*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959. (*Értekezések a történelmi tudományok köréből*)

1963 Hajdu Tibor: *Az őszirózsás forradalom*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1963.

1968 HAJDU Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1968.

1978 HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály: Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1978.

1979 HAJDU Tibor: *Március huszonegyedike*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1979. (*Népszerű történelem*)

1989 HAJDU Tibor: *Közép-Európa forradalma, 1917–1921*. Budapest, Gondolat, 1989.

GÁBOR-HAJDU-SZABÓ (SZERK.)

1959 GÁBOR Sándorné – HAJDU Tibor – SZABÓ Gizella (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság: 1919. III. 21–VIII. 1. I. kötet*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1959. (*A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, 6.)

1960 GÁBOR Sándorné – HAJDU Tibor – SZABÓ Gizella (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság: 1919. III. 21–VIII. 1. II. kötet*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1960. (*A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, 6.)

GYÓRFFY (SZERK.)

1950 GYÓRFFY Sándor (szerk.): *A Rákosi-per*. 3. kiadás. Budapest, Szikra, 1950.

LENGYEL

1958 LENGYEL József: *Prenn Ferenc hányatott élete avagy Minden tovább mutat: regény*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.

L. NAGY

1961 L. NAGY Zsuzsa: *Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon: 1919*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1969.

1965 L. NAGY Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország: 1918–1919*. Budapest, Kossuth Kiadó 1965.

RÉTI

1969 RÉTI László: *Így látta az ellenség: adalékok a Magyar Tanácsköztársaság történetéhez a TAGYOB anyagából*. Budapest, Gondolat, 1969.

SZABAD

- 2017 SZABAD György: *Aradtól az Országgyűlésig: Pavlovits Miklós interjúja Szabad Györggyel.* Budapest, Magvető, 2017. (*Tények és tanúk*, 132.)

SZAMUELY

- 1933 SZAMUELY Tibor: Riadó: válogatott forradalmi írások. Bev.: KUN Béla. Moszkva–Leningrád, A Szovjetunióban Élő Külföldi Munkások Kiadóvállalata, 1933. (*A Sarló és Kalapács könyvtára*, 12.)

VASS

- 2003 VASS Henrik: *Egy életút a XX. században: találkozásom a történelemmel.* Budapest, MTA Történettudományi Intézet; Debrecen, Kinizsi, 2003.